

УДК 3.21(477)

DOI: 10.30840/2413-7065.3(80).2021.241785

СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ФЕМІНІЗМУ (СОЦІОФІЛОСОФСЬКИЙ ЗРІЗ ПРОБЛЕМИ)

Ірина ГРАБОВСЬКА*orcid.org/0000-0002-7416-9541*

кандидат філософських наук,

старший науковий співробітник відділу філософії і геополітики НДІУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню специфіки сучасного українського фемінізму як теоретичного дискурсу, так і практичного досвіду. Як теорія фемінізм сьогодні представлений у широкому крос-секторальному спектрі досліджень (в історії, філософії, психології, літературознавстві, політології, культурології, педагогіці тощо) від гендерних студій до розвідок із жіночої історії. Спостерігаючи за тридцятилітнім поступом фемінізму в Україні і не заглиблюючись у дискусію щодо, умовно кажучи, «нашості» / «чужості» фемінізму для України, можна зробити певні висновки саме з виявлення особливостей його поступу на теренах нашої країни. Видається, що ця специфіка полягає у тому, що тут ідуть два паралельних процеси, які напряду стосуються фемінізму, а саме: розвиток, скажімо так, «відкритого» прозахідного типу фемінізму і паралельний процес – формування «замаскованого» фемінізму, адаптованого до рівня масової свідомості сучасних українців. «Відкритий» фемінізм активно розвивається в Україні насамперед в академічному середовищі, і в цьому плані він як емансипаційний рух збігається з українським демократичним націоналізмом як процесом національного звільнення українців. «Замаскований» український фемінізм, використовуючи традиційну лексику й міфологію, наповнює їх принципово новим змістом. Яскравим прикладом подібних трансформацій є берегинство як явище.

Зазначено, що специфікою сучасного українського фемінізму є його «подвійний характер»: «відкритість» західного типу фемінізму, найхарактерніша для академічного феміністичного дискурсу в Україні, та «замаскованість» феміністичних практик, що «підганяються» під стереотипи масової свідомості та традиційно-міфологічні уявлення сучасних українців. Підкреслено також оригінальність вказаних процесів, їхню адекватність сучасному стану розвитку українського соціуму, що, зрештою, і дає можливість називати його «українським фемінізмом».

Ключові слова: фемінізм; специфіка українського фемінізму; «замаскований» фемінізм; берегинство; феміністичний досвід.

SPECIFICS OF MODERN UKRAINIAN FEMINISM (SOCIOPHILOSOPHICAL SECTION OF THE PROBLEM)

Iryna HRABOVSKA

Candidate of Philosophical Sciences,

senior research fellow of the Philosophy and Geopolitics Department of RIUS

Annotation. The article is devoted to the study of the specifics of modern Ukrainian feminism as a theoretical discourse and practical experience. As a theory, feminism is presented in a wide cross-sectional range of research (in history, philosophy, psychology, literary studies, political science, cultural research, pedagogy, etc.) from gender studies to essays on women's history. Observing the

thirty-year progress of feminism in Ukraine and not delving into the discussion of, relatively speaking, "aboriginality" / "foreignness" of feminism for Ukraine, we can draw certain conclusions about the peculiarities of its progress in this area. It seems that this specificity consists in two parallel processes that directly relate to feminism. Namely: the development of the so-called "open" pro-Western type of feminism and a parallel process – the formation of the "disguised" feminism, adapted to the level of mass consciousness of modern Ukrainians. The "open" feminism is actively developing in Ukraine primarily in the academic environment, and in this respect it, as an emancipatory movement, coincides with Ukrainian democratic nationalism as a process of national liberation of Ukrainians. The "disguised" Ukrainian feminism, using traditional vocabulary and mythology, fills them with a fundamentally new meaning. The most striking example of such transformations is the phenomenon of berehynstvo (female guardianship). Based on the analysis, the author concludes that the specificity of modern Ukrainian feminism is its "dual nature": "openness" of the Western type of feminism, most characteristic of academic feminist discourse in Ukraine and "disguise" of feminist practices that "fit" the stereotypes of mass consciousness of modern Ukrainians' traditional mythological ideas. The originality of these processes, their adequacy to the current state of development of the Ukrainian society, which, in the end, allows us to call it "Ukrainian feminism", is also noted.

Key words: feminism; the specifics of Ukrainian feminism; "disguised" feminism; berehynstvo; feminist experience.

Варто визнати, що невід'ємною ознакою сучасного західного світу є фемінізм як впливова теорія і рух за емансипацію та права жінок. Не можна не погодитись із твердженням, що саме «європейський континент із розвиненою філософською традицією надав фемінізму філософсько-культурологічного звучання, виводячи його, таким чином, на рівень світоглядної орієнтації» [13].

Як теорія фемінізм сьогодні представлений у широкому крос-секторальному спектрі досліджень (в історії, філософії, психології, літературознавстві, політології, культурології, педагогіці тощо) від гендерних студій до розвідок із жіночої історії. Зрештою, до цього списку більшість дослідників відносять і квір-студії, які традиційно в західноєвропейських та північноамериканських вишах проводяться в структурному полі феміністичної теорії, і дослідження транс-жіночності [15; 16]. Хоча, на нашу думку, фемінізм як теоретичний конструкт та квір-студії мають різне предметне поле,

отже, мали б існувати як дві різні гілки в науковій гуманітаристиці. Зрештою, як і гендерна теорія, яка, вважаємо, «виростає» з феміністичної, але не обмежується її полем дослідження. Проте останнє зауваження має стати окремою темою спеціального дослідження, яка стосується заявленої вище проблеми лише таким чином, що в сучасному українському феміністичному дискурсі та гендерних дослідженнях як його найбільш «популярному» в Україні напрямку квір-студії теж розглядаються як частина феміністичного дискурсу.

Специфікою більшості українських земель щодо фемінізму було те, що цей процес відповідав реаліям Російської імперії. «На відміну від Заходу, жіночий рух у Росії був тісно пов'язаний із соціалістичним і ніколи не виходив за його межі. «Відбуваюши» у своєму дикому розквіті у 10–20-ті роки ХХ століття у цілком звільгаризованому вигляді «на низах», цей рух буде зупинено «великим блюстителем моралі» Йосифом

Сталінім», – справедливо відзначається у роботі «Фемінізм в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття» [13].

Щоправда, фемінізм на західноукраїнських землях під владою Австро-Угорщини, а потім Польщі розвивався у руслі європейської традиції з урахуванням національно-визвольних інтенцій. «Українська інтелектуальна традиція асимілювала західноєвропейський фемінізм, сприйнявши в ньому не тільки ідею боротьби статей за рівноправність, але й соціально-культурні механізми, що сприяли гуманізації суспільства, самотність прояву фемінізму на західноєвропейських землях підтверджена історичними традиціями українського народу та загальними процесами національного відродження. Українська феміністична ідея кінця ХІХ – початку ХХ століття зростає на національній основі. Піднесення духовної та суспільної активності жіноцтва підготувало майбутній державотворчий потенціал, який повною мірою реалізувався в добу національно-визвольної боротьби українського народу за свою державність» [13].

У сучасному українському та західному соціогуманітарному дискурсах існує значна кількість дослідницьких робіт, присвячених як загальнотеоретичним питанням фемінізму, так і конкретним практичним соціальним проблемам, пов'язаним із гендерною специфікою розвитку соціуму [5; 14; 15; 16]. В Україні активно захищаються дисертації з різноманітних питань гендеристики та фемінізму [6]. Серед авторського доробку останніх років варто звернути увагу на низку робіт, дотичних до заявленої вище теми [7].

Метою цієї статті є виявлення специфіки сучасного феміністичного руху та дискурсу в Україні.

У сучасній Україні фемінізм абсолютною більшістю дослідників/дослідниць визнається запозиченням із західного світу у всіх його різновидах: від соціальних практик, політик до концепцій та ідей. Проте, як і будь-яке явище такого масштабу, пересажене на чужий ґрунт, фемінізм набував, набуває і набуватиме рис, здатних адаптувати його до цього нового ґрунту, що й обумовлює його «місцеву» специфіку. У такому вигляді він вписується в певну культуру, набуваючи рис, що дають можливість вести мову про специфіку феномена, який у даному випадку цілком може бути визначений як «український фемінізм».

Варто зазначити, що існує і досить авторитетна протилежна думка щодо фемінізму та українських теренів. Так, В. Агеєва стверджує, що фемінізм не «західний вкид», а автентично українське явище. Потрібно тільки «розгresti на шарування з вітчизняної традиції» [9]. Для подібних заяв теж є підстави, адже навіть такий видатний український політик і мислитель, яким був Симон Петлюра, розмірковував з приводу рівності статей. Так, у статті 1907 р., присвяченій ювілею М. Заньковецької, він писав: «...наука, ...як аксіому виставляє апотеозу людського життя, майбутню і повну перемогу вільної розумної людини, загального щастя людей, гармонійної культури, апотеозу того царства, ... де будуть чоловіки такими чуйними, як жінки, а жінки такими могутніми, як чоловіки» [11, с. 23]. Сьогодні ми б назвали подібні висловлювання феміністськими.

Спостерігаючи за тридцятилітнім поступом фемінізму в Україні і не

заглиблюючись у дискусію щодо, умовно кажучи, «нашості»/«чужості» фемінізму для України, можна зробити певні висновки саме з виявлення особливостей його поступу на теренах нашої країни. Видається, що ця специфіка полягає у тому, що тут відбуваються два паралельних процеси, які напряму стосуються фемінізму, а саме: розвиток, скажімо так, «відкритого» прозахідного типу фемінізму і паралельний процес – формування «замаскованого» фемінізму, адаптованого до рівня масової свідомості сучасних українців. Відома зарубіжна дослідниця української культури Ф. Кошарська для характеристики феміністичних тенденцій в українській літературі запропонувала термін «маскарад Фемінізму». З одного боку, він може бути використаний як засіб «феміністичної критики», з другого – відповідає враженню від сприйняття змісту літературних творів даного періоду пересічним читачем. Саме це явище «замаскованості» фемінізму стало ознакою, притаманною українському літературному рухові» [13]. Додамо, і не тільки літературному.

Варто відзначити, що «відкритий» фемінізм активно розвивається в Україні насамперед в академічному середовищі, і в цьому плані він як емансипаційний рух, за відомою формулою Марти Богачевської-Хом'як, збігається з українським націоналізмом як процесом національного звільнення українців («фемінізм і націоналізм – монета спільного вжитку»). Зрештою, таке розуміння сутності та завдань жіночого руху було притаманне найактивнішим жіночим організаціям, наприклад, Канади. Так, у книзі, присвяченій 25-літній діяльності Комітету Українок Канади (1944–1969), заявлено, що «Комітет Українок

Канади – це федерація жіночих організацій, яка незалежно від релігійного й політичного переконання гуртує жінок, яким на серці лежить доля нашого народу» [4, с. 5]. Одне з головних завдань жіночого комітету так і формулюється: «2. Зазнайомлювати наших співгромадян з українськими справами, українськими бажаннями та потребою визволення нашого народу в Україні» [4, с. 6]. Особливістю такого феміністичного руху є його національна орієнтованість та націоналістична спрямованість. І це відрізняє український фемінізм від «класичного» західноєвропейського та американського, де проблема національно-визвольної боротьби не стояла як нагальна. В українському ж феміністичному дискурсі жінка завжди розглядалась як подвійний субалтерн: і як жінка, і як нація.

У драмі «Бояриня» яскраво проявляється спорідненість феміністичної та націоналістичної проблематики. Живучи в Російській імперії, Леся Українка не могла відокремити феміністичних поглядів від своєї національної ідентичності. Фемінізм зливається з націоналізмом, бо в дійсності обидва поняття в розумінні письменниці поставали як ідеологія визволення. В результаті з'явився український феміністичний націоналізм [13].

«Замаскований» український фемінізм не менше вартий уваги, ніж «відкритий». Використовуючи традиційну лексику й міфологію, він наповнює їх принципово новим змістом. Яскравим прикладом подібних трансформацій є берегинство як явище. На початках української незалежності берегинство відіграло роль новітнього міфу, смисл якого полягав у здійсненні пострадянського проекту звільнення жіноцтва від

диктату тоталітарної та посттоталітарної держави СРСР з її обов'язковою трудовою повинністю як для чоловіків, так і для жінок. Емансипація українського жіноцтва пострадянського періоду передбачалась на шляху масового повернення жінки-українки у традиційну сім'ю з її цінностями та багатодітністю. Міфологія берегинства пропонувала й модель «ідеальної української сім'ї»: батько-годувальник, мати-доглядальниця, п'ятеро діточок – троє хлопчиків та дві дівчинки. Життя на пострадянському просторі, до якого належить і Україна, дуже швидко внесло свої корективи в цю соціальну утопію, примусивши українське жіноцтво стати активним суб'єктом на ринку праці через елементарну проблему власного виживання та виживання сім'ї у кризовому середовищі дев'яностих та наступних за ними непростих років.

Тридцять років української незалежності відзначені, зокрема, і досить радикальними зрушеннями у гендерному розподілі ролей в українському соціумі. Чого вартує лише той факт, що «сьогодні Україна майже досягла показників НАТО по представництву жіноцтва в армії, їх налічується вже 11% особового складу. Йдеться не лише про гендерну рівність в ЗСУ як кількісний показник жінок в армії України, а про рівні права і можливості жінок і чоловіків у ЗСУ, а також про досягнення чітких стандартів НАТО у секторі безпеки і оборони і у цьому питанні. Тобто реалізація гендерних принципів НАТО означає рівність як прав, так і обов'язків військовослужбовців незалежно від статі. Україна сьогодні не є членом Альянсу, але вона визнана країною-партнером. А гендерна політика НАТО поширюється не лише

на країни-члени Північноатлантичного Альянсу, але і на країни-партнери» [3].

За останніми даними, у Нацгвардії України сьогодні працюють та служать понад п'ять з половиною тисяч жінок. Із них 360 займають командні посади. Статус учасника бойових дій вже отримали 1200 жінок [2]. Не менш вражаючими є й цифри по ЗСУ. Тут служать майже 57 тисяч жінок, 925 з них обіймають командні посади [1].

Часто українські засоби масової інформації, прагнучи уникнути характеристики означених вище процесів як феміністичних, вдаються до застосування традиційних понять. Тому у ЗМІ трапляються називання жінок-воїнів «українськими валькіріями», «берегинями» чи іншими міфопоетичними витворами типу «української Афіни Палади». Виявилось, що тридцятилітній термін активної емансипації українського соціуму недостатній для руйнування подібних до наведених утопій. Насамперед цікаві метаморфози відбуваються з «берегинством» українського жіноцтва. «Образ українки-Берегині міцно засів у масовій свідомості. ...Сьогодні Берегинею називається українська жінка, яка воює зі зброєю в руках на Сході України. ...Постає запитання, як могло статися, що Берегиня «пішла» в армію, адже берегиня і жінка-воїн – це, приблизно, як «гарячий сніг», тобто радикально протилежні речі. А між тим саме життя сучасних українців «вивело» таку формулу. Яка практика може бути більш феміністською, ніж українка у військовому однострої? Можливо, був правий Бертран Рассел, один із найвидатніших інтелектуалів ХХ століття, філософ і математик, коли говорив, що чужа теорія, пересаджена на інший ґрунт, де вже визріли умови для

її розповсюдження, одягає місцеві шати, щоб бути зрозумілою і сприйнятою у новому середовищі? І якщо так, то фемінізм – не «західна отрута» для нашого «цнотливого» суспільства, а вимога часу, яка важко, але неухильно прокладає собі шлях у життєвих практиках і головах сучасних українців. А можливо, справа в ментальності українського жіноцтва? Це про українську жінку В'ячеслав Липинський писав, що вона «живе казкою від тисячоліть», і якби не це, важко уявити, як жінка взагалі може витримати таку тяжку долю, яка випадає українці. Бо що ж то є, оте берегинство, як не казка для дорослих?». І далі: «Отже, як бачимо, коли мова заходить про Берегиню в ЗСУ, то йдеться фактично про Берегиню-феміністку, жінку-воїна, яка таким чином самореалізується. І недооцінювати цих жінок не варто, стверджуючи, як то часто можна почути від пересічного громадянина України, особливо старшої генерації, що українська жінка пішла воювати, бо в країні не вистачає чоловіків, здатних захистити власну Батьківщину від агресора. ...Це принизливо для наших захисниць. Адже вони нічим не гірші від воїнів-чоловіків» [3].

Актуальність дослідження особливостей розвитку українського фемінізму у його двох означених вище іпостасях полягає не лише у потребі з'ясувати, де все ж сьогодні знаходиться у спільному для усього західного світу процесі індивідуалізації особистості жінки Україна, але й у виявленні його локальних особливостей та перспектив. Сучасний французький соціальний психолог і соціолог Ж.-К. Кофман назвав активізацію жіноцтва у соціальному просторі, насамперед на ринку праці, яка спостерігається особливо масово у розвинених

країнах, процесом індивідуалізації особистості, який, на думку вченого, набув незворотного характеру у всьому теперішньому світі попри усі відмінності протікання такого процесу у культурно та ментально різних спільнотах. Процес особистісної індивідуалізації, в який так активно включились жінки, призводить до зростання прикладів самотності існування (термінів «самотність», «самотне життя») західні дослідники намагаються уникати як травмуючих, отже, некоректних), до «життя-соло», яке в попередні віки людської історії було швидше винятком і стосувалося саме чоловіків (наприклад, чернецтво). У теперішньому ж світі «життя-соло» все більше «затягує» у свою орбіту жінок переважно освічених та професійних. І така тенденція існування в людських спільнотах буде тільки наростати. Незаперечними фактами, які доводять вірність кофманівської теорії, є показники пізнього пошлюблення як серед чоловіків, так і особливо серед жінок, фактично у всьому теперішньому світі, а не лише (хоч тут особливо!) у високорозвинених країнах та західній цивілізації загалом, що пояснюється збільшенням часу для власного самоусвідомлення та вироблення індивідуальної ідентичності окремою жінкою чи чоловіком [8].

У сучасному науковому дискурсі починають використовуватись такі поняттєві конструкції, як «сім'я з однієї особи», самотність заміщається поняттям «життя-соло», одинока жінка – «жінка-соло», самотній чоловік – «чоловік-соло». У соціологічних роботах вживаними стають такі поняттєві конструкції, як «глобалізований матримоніальний ринок», «глобальний ринок наречених», «бліц-побачення» тощо, які відображають

швидко змінювані гендерні реалії теперішнього світу [8].

На жаль, в українській соціогуманітаристиці немає подібних до праці Кофмана «Самотня жінка і Чарівний Принц» оригінальних досліджень, як і досліджень з проблеми індивідуалізації особистості у розрізі соціально виявленої/невиявленої історичної тенденції розвитку українського соціуму крізь призму гендерної специфіки. Більше того, навіть не можна знайти соціологічних даних, які б допомогли хоча б наблизитись до розуміння фактичного становища із безшлюб'ям, позашлюб'ям, самотністю, свідомо обраною бездітністю, самотнім материнством (про самотнє батьківство нічого не відомо тим більше, окрім окремих прикладів), фройдингом, секс-партнерством, гомосексуальною сім'єю тощо. Це зовсім не означає, що Україні вдалось уникнути усіх подібних проблем, характерних для всього світу. За оприлюдненими офіційними даними, вже у 2017 р. в країні нараховувалось 3 мільйони дітей, які ростуть та виховуються у сім'ях матерів-одиначок. Коли приблизно у той же час в Угорщині виявилось, що 1 мільйон дітей належать до сімей з самотньою матір'ю, це було оголошено загальнодержавною проблемою, що вимагає ретельного вивчення і пошуку шляхів її вирішення. Вочевидь, не йдеться про примусове «надання» батька у кожному вказану сім'ю засобами державного примусу. Почала розроблятися державна стратегія реагування на виявлену проблему-виклик з її поглибленого вивчення. Нічого подібного в Україні не відбулось і не відбувається, хоча науковий потенціал для роботи із цими гендерними проблемами в країні вже існує. Натомість пишуться і

успішно захищаються докторські дисертації-страшилки з такими «серйозними» науковими поняттями, як «гендерна дресура», «матріархальний расизм», «скотомізація чоловіків» [12].

Як зазначали авторитетні в Україні гендерні експертки з приводу дисертації Івана Святненка «Соціосистемологічна рефлексія соціології гендерної культури в Україні» [12], «читати цей текст – це продиратися крізь набір наукоподібних, нерідко вульгаризованих слів, псевдонаукових, бездоказових тверджень, що, визнаємо, майстерно створюють ілюзію наукового тексту. Часом навіть здавалося, що це – щось на зразок експерименту, перевірки академічної спільноти на добросовісність та пильність. На жаль, ні, це – цілком реальна дисертація, захищена з проходженням усіх формальних процедур» [10].

І така робота отримує докторський ступінь, отже, претендує на нове слово в науці. Але ж проблеми не вирішуються дисертаційними страшилками з протягуванням добре відомих фундаменталістсько-традиціоналістських «скреп». Новітні виклики вимагають нового незашореного наукового погляду на реальні проблеми у сфері соціальної взаємодії українських жінок та чоловіків, а не навішування наукоподібних ярликів типу «політичний гомосексуалізм», «матернолатрія й геніколатрія», «гендерна дресура», «сценарій матріархальної альфонсіади», «поглиблення матріархальної кастрації», «ідеологія матріархального расизму», «культурна та соціальна кастрація», «андроцидарність української культури», «маскуліноморф та маскуліноід», «скотомізація чоловіків», «теорії клептократичного неофеодалізму в Україні», «агресивне розгвинчування

жінок», «індукування прогресуючого деградансу в психіці», «чоловіча дефектність», «судова гендерно-агональна риторика щодо чоловіків», «здичавілий геноцидальний матриархат» і тому подібних авторських словотворів [12].

Не можна не погодитись із думкою критиків вказаної роботи: «Додамо, що автор ігнорує вже розроблений у гендерних дослідженнях концептуальний апарат (поняття гендерних стереотипів, упереджень та дискримінації за ознакою статі, гегемонної маскулінності тощо). Автор також незнайомий з широко вживаним у соціальних науках поняттям «дегуманізація» та пропонує поняття «скотомізація (тобто отваринення) чоловіків» та зазначає, що «Чоловіки в сім'ї можуть зазнавати культурної та соціальної кастрації, яка завершується психічною та тілесною кастрацією (у формі тілесних хвороб та інших стійких розладів тілесного здоров'я)» (с. 343). У цьому жонглюванні словами з неабиякими зусиллями можна вловити приблизно такий зміст: «справжніх» гетеросексуальних чоловіків репресують та принижують» [10].

І це лише вершина айсберга наукових проблем фемінізму, притаманних сучасній Україні. Невиробленість української жіночої мови самоусвідомлення призводить до вживання випадкових критеріїв віднесення, наприклад, постатей видатних українських жінок до феміністок. Якщо сприйняти виключно точку зору О. Забужко, що все ж головним критерієм феміністичності тієї чи іншої жінки є її здатність заробляти та утримувати саму себе [9], то найбільшими феміністками усіх часів і народів доведеться визнати повій, які часто саме своєю професією були здатні утримувати себе і навіть

близьких. І Україна не була винятком. Вочевидь, коли йдеться про фемінізм як ідейний витвір, варто за головний мати інший критерій – боротьбу і визначення власної позиції з так званого «женського вопроса». Бо інакше всесвітньо визнані феміністки, наприклад, Олімпія де Гуж, ніколи б не вписались у той світовий пантеон фемінізму.

Не меншою проблемою є і недослідженість жіночого життєвого досвіду, зокрема на війні та під час війни, що особливо актуально для сучасної України. «В Україні сув'язь «війна–жінка» налічує століття, – зазначає А. Шила. – Чи вивчав хто історію жінки на війні? Ні. Немає такої спеціальної праці. Але історія є! І вона повинна бути написана, зафіксована» [14, с. 3].

Ці приклади знову-таки говорять про невітленість в українському гуманітарному дискурсі цілої низки найактуальніших питань, що, на жаль, теж є особливістю сучасного фемінізму в Україні.

Отже, у сучасній Україні активно розвивається як феміністичний рух, так і феміністичний дискурс. Цей процес можна означити як «український фемінізм», оскільки він має свої особливості. Специфікою сучасного українського фемінізму є його «подвійний характер»: «відкритість» західного типу фемінізму, найхарактерніша для академічного феміністичного дискурсу в Україні, та «замаскованість» феміністичних практик, що «підганяються» під стереотипи масової свідомості та традиційно-міфологічні уявлення сучасних українців. Варто відзначити також оригінальність вказаних процесів, їхню адекватність сучасному станові розвитку українського соціуму, що, зрештою, і дає можливість називати його «українським фемінізмом».

ЛІТЕРАТУРА

1. В ВСУ служать почти 57 тыс. женщин, 925 из них занимают командные должности. ИНФОГРАФИКА. URL: <https://censor.net/ru/news/3251948/v>

2. В Нацгвардии служат и работают более 5,5 тыс. женщин, – Балан. URL: https://censor.net/ru/news/3251948/v_natsgvardii_slujat_i_rabotayut_bolee_55_tys_jenschin_balan

3. Грабовська Ірина. Берегиня в однострої. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/beregynya-v-odnostroyi>

4. Двадцять п'ять років спільної праці. Огляд праці Комітету Українок Канади за час від 1944–1969 рр. Канада, Вінніпег, Манітоба: Накладом Комітету Українок Канади, 1971. 104 с.

5. Беннет Дж. Бійцівський клуб феміністок. Харків: Віват, 2020. 336 с.; Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика: монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2018. 560 с.; Кауфман М., Кімелл М. Чоловіки про фемінізм. Київ: Книголав, 2019. 208 с.; Кертс С. Феміністки не носять рожевого та інші вигадки. Львів: Вид-во Старого Лева, 2019. 386 с.; Кубі Габріела. Глобальна сексуальна революція: руйнування свободи в ім'я свободи. Тернопіль: Мандрівець, 2018. 328 с.; Марценюк Т. Чому не варто боятися фемінізму. Київ: КОМОРА, 2018. 328 с.; Марценюк Т. «Захисники галактики»: влада і криза в чоловічому світі. Київ: КОМОРА, 2020. 256 с.; 12 неймовірних жінок: про цінності, які творять людину / автор-упор. Мар'яна Савка. Львів: Вид-во Старого Лева, 2019.

6. Андрусак І. П. Ідеї гендерної рівності в українській правовій думці другої половини ХІХ століття: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Львів, 2017; Рубан О. В. Трансформація гендерних ролей в бутті сучасної людини: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Київ, 2019;

Черняхівська В. В. Гендерна політика в системі державного управління: Україна та європейський досвід: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління зі спеціальності 25.00.01 – теорія та історія державного управління. Київ, 2017; Ярошенко Є. В. Формування та реалізація державної політики з гендерної паритетності у сфері публічного управління: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління зі спеціальності 25.00.02 – механізми державного управління. Київ, 2017.

7. Грабовська І. М. Жіноче політичне лідерство як соціокультурна проблема. *Versus*. 2016. № 7. С. 49–54; Grabovska I. About dictator's matrimonial strategy. *Zbiór artykułów naukowych. Filologia, socjologia i kulturoznawstwo*. Czestochowa (PL), 2016. Р. 92–93; Грабовська І. М., Талько Т. М. Виклики для сучасної гендеристики: світовий та український контекст. *Monografia Pokonferencyjna. Science, Research, development #2*. Варшава, 2018. С. 91–93; Грабовська І. Українська жінка в Революції Гідності. *Український альманах – 2018*. Варшава, 2018. С. 52–60; Грабовська І. М. Сучасна українська жінка у війні із російським агресором: філософсько-світоглядний аналіз проблеми. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych. Science, research, development*. Warszawa, 2018. № 11. С. 23–27; Грабовська І. «Жіноче століття» і місце України в ньому: феміністичні виклики сучасної епохи. *Вісник КНУТШ. Серія Українознавство*. 2018. Вип. 20. С. 55–58; Грабовська І. М. Євростандарти та українська гендерна політика: точки перетину. *Молодий вчений*. 2018. № 7 (59). С. 474–478; Власова Тетяна, Грабовська Ірина, Галицька Юлія. Актуальний гендер: міжнародний та український контекст. Монографія. Київ: Міленіум, 2018. 132 с.; Грабовська І. М. Домашнє насилля як фактор конфліктизації стосунків у сучасних українських родинах. *Молодий вчений*. 2019. № 12. С. 181–185; Грабовська Ірина, Наливайко Лариса, Обушний Микола. Гендер в освітньому процесі українських

вишів як філософсько-світоглядна складова конфліктування проблематики. *Українознавчий альманах*. 2020. Вип. 26. С. 57–65.

8. Кофман Ж.-К. *Самотня жінка і Чарівний Принц*. Київ: Темпора, 2011. 369 с.

9. Лекторій «Якими нас прагне: фемінізм в українській літературі». 25 квітня 2017. URL: <https://ua.boell.org/uk/2017/04/25/lektoriy-yakimi-nas-pragnete-feminizm-v-ukrayinskiy-literaturi>

10. Олена Стрельник, Людмила Малес, Світлана Бабенко. «Гендерна дресура», «матріархальний расизм» та «скотомізація чоловіків»: про що захищають дисертації в Україні? URL: <https://povaha.org.ua/henderna-dresura-matriarhalnyj-rasyzm-ta-skotomizatsiya-cholovikiv-pro-scho-zahys>

11. Петлюра С. До ювілею М. К. Заньковецької. Статті. Київ: Дніпро, 1993. С. 22–45.

12. Святненко І. О. Соціосистемологічна рефлексія соціології гендерної культури в Україні: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук зі спеціальності 22.00.01 – теорія та історія соціології. Запоріжжя, 2020.

13. Фемінізм в українській літературі кінця XIX – початку XX століття. URL: https://ru.osvita.ua/vnz/reports/ukr_lit/14034/

14. Шила А. *Жінка війни*. Харків: Фолио, 2018. 316 с.

15. Jeanne Carstensen (22 June 2017). «Julia Serano, Transfeminist Thinker, Talks Trans-Misogyny». *The New York Times*.

16. Julia Serano. *Trans-misogyny primer* (PDF). Retrieved 29 June 2018.

REFERENCES

1. *Almost 57 Thousand Women Serve in the Armed Forces of Ukraine, 925 of Them Hold Command Positions*. INFOGRAPHICS. [online]. Available at: <https://censor.net/ru/news/3251948/v> [in Rus.]

2. *More than 5.5 Thousand Women Serve and Work in the National Guard*, - Balan [online]. Available at: https://censor.net/ru/news/3251948/v_natsgvardiij_slujat_i_rabotayut_bolee_55_tys_jenschin_balan [in Rus.]

3. HRABOVSKA, I. *Berehynia in the Uniform*. [online]. Available at: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/beregynya-v-odnostroyi> [in Ukr.]

4. *Twenty-Five Years of Working Together. Review of the Work of the Committee of Ukrainian Women of Canada for the Period of 1944–1969*. (1971). Canada, Winnipeg, Manitoba: Canadian Ukrainians Committee Print, 104 p. [in Ukr.]

5. BENNET, Dzh. (2020). *Fighting Club for Feminists*. Kharkiv: Vivat, 336 p. [in Ukr.]; HRYTSAI, I. (2018). *The Mechanism of Ensuring the Principle of Gender Equality: Theory and Practice: A Monograph*. Kyiv: Khai-Tek Pres, 560 p. [in Ukr.]; KAUFMAN, M., KIMMEL, M. (2019). *Men about Feminism*. Kyiv: Knyholav, 208 p. [in Ukr.]; KERTIS, S. (2019). *Feminists Do Not Wear Pink and Other Fabrications*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 386 p. [in Ukr.]; KUBI, H. (2018). *The Global Sexual Revolution: The Destruction of Freedom in the Name of Freedom*. Ternopil: Mandrivets, 328 p. [in Ukr.]; MARTSENIUK, T. (2018). *Why Not Be Afraid of Feminism*. Kyiv: KOMORA, 328 p.; MARTSENIUK, T. (2020). *“Defenders of the Galaxy”: Power and Crisis in the Male World*. Kyiv: KOMORA, 256 p. [in Ukr.]; SAVKA, M. (2019). *12 Incredible Women: About the Values that Create a Man*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 208 p. [in Ukr.]

6. ANDRUSIAK, I. (2017). *Ideas of Gender Equality in the Ukrainian Legal Thought of the Second Half of the 19th Century*. [Abstract of Thesis for Candidate of Legal Sciences degree] Lviv. [in Ukr.]; RUBAN, O. (2019). *Transformation of Gender Roles in the Life of Modern Man*. [Thesis for Candidate of Sciences degree in Philosophy. Specialty 09.00.04 – “Philosophical Anthropology, Philosophy of Culture”]. Kyiv. [in Ukr.]; CHERNIAKHIVSKA, V. (2017). *Gender Policy in the System of Public Administration: Ukraine and the European Experience*. [Thesis for Candidate of Sciences degree in Public Administration. Specialty 25.00.01 – “Theory and History of Public Administration”]. Kyiv. [in Ukr.]; YAROSHENKO, Ye. (2017). *Formation and Implementation of State Policy on Gender*

Parity in the Field of Public Administration. [Thesis for Candidate of Sciences degree in Public Administration. Specialty 25.00.02 "Mechanisms of Public Administration"] Kyiv. [in Ukr.]

7. HRABOVSKA, I. (2016). *Women's Political Leadership as a Sociocultural Problem*. *Versus*, (7), pp. 49–54. [in Ukr.]; HRABOVSKA, I. (2016). About Dictator's Matrimonial Strategy. *Zbiór artykułów naukowych. Filologia, socjologia i kulturoznawstwo*. Czestochowa (PL), pp. 92–93; HRABOVSKA, I., TALKO, T. (2018). *Challenges for Modern Gender Studies: Global and Ukrainian Context*. Monografia Pokonferencyjna. *Science, Research, Development*, (2). Warsaw, pp. 91–93. [in Ukr.]; HRABOVSKA, I. (2018). Ukrainian Woman in the Revolution of Dignity. *Ukrainskyi almanakh – 2018 (Ukrainian Almanac 2018)*, Warsaw, pp. 52–60. [in Ukr.]; HRABOVSKA, I. (2018). Modern Ukrainian Woman at War with the Russian Aggressor: A Philosophical and Ideological Analysis of the Problem. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych. Science, Research, Development*, (11). Warsaw, pp. 23–27. [in Ukr.]; HRABOVSKA, I. (2018). "Women's Age" and Ukraine's Place in It: Feminist Challenges of the Modern Era. *Visnyk KNUTSh. Seriya "Ukrainoznavstvo"*. (Bulletin of T. Shevchenko National University of Kyiv. Ukrainian Studies Series), Vol. 20, pp. 55–58. [in Ukr.]; HRABOVSKA, I. (2018). European Standards and Ukrainian Gender Policy: Intersections. *Molodyi vchenyi*, (7), pp. 474–478. [in Ukr.]; VLASOVA, T., HRABOVSKA, I., HALYTSKA, Yu. (2018). *Current Gender: International and Ukrainian Context. A Monograph*. Kyiv: Milenium, 132 p. [in Ukr.]; HRABOVSKA, I. (2019). Domestic Violence as a Factor for Conflict in Modern Ukrainian Families. *Molodyi vchenyi*, (12), pp. 181–185. [in Ukr.]; HRABOVSKA, I., NALYVAIKO, L., OBUSHNYI, M. (2020). Gender in the Educational Process of Ukrainian Universities as a Philosophical and Ideological Component

of Conflict Issues. *Ukrainoznavchyi almanakh (Ukrainian Studies Almanac)*, Vol. 26, pp. 57–65. [in Ukr.]

8. KOFMAN, Zh.-K. (2011). *The Lonely Woman and the Magic Prince*. Kyiv: Tempora, 369 p. [in Ukr.]

9. Lectures "What Do You Want Us For: Feminism in Ukrainian Literature". (2017). [online]. Available at: <https://ua.boell.org/uk/2017/04/25/lektoriy-yakimi-nas-pragnete-feminizm-v-ukrayinskiy-literaturi> [in Ukr.]

10. STRELNYK, O., MALES, L., BABENKO, S. (April 5, 2017). "Gender Training", "Matriarchal Racism", and "Scotomization of Men": What Do They Defend Dissertations on in Ukraine? [online]. Available at: <https://povaha.org.ua/henderna-dresura-matriarhalnyj-rasyzm-ta-skotomizatsiya-cholovikiv-pro-scho-zahys>. [in Ukr.]

11. PETLIURA, S. (1993). *To the Anniversary of M. Zankovetska*. Articles. Kyiv: Dnipro, pp. 22–45. [in Ukr.]

12. SVIATNENKO, I. (2020). *Sociosystemic Reflection of the Sociology of Gender Culture in Ukraine*. [Thesis for Doctor of Sciences degree in Sociology. Specialty 22.00.01 – "Theory and History of Sociology"]. Zaporizhzhia. [in Ukr.]

13. *Feminism in the Ukrainian Literature of the Late 19th – Early 20th Century*. [online]. Available at: https://ru.osvita.ua/vnz/reports/ukr_lit/14034/ [in Ukr.]

14. SHYLA, A. (2018). *Woman of War*. Kharkiv: Folio, 316 p. [in Ukr.]

15. CARSTENSEN, J. (June 22, 2017). "Julia Serano, Transfeminist Thinker, Talks Trans-Misogyny". *The New York Times*. [in Eng.]

16. SERANO, J. *Trans-Misogyny Primer (PDF)*. [online]. Available at: <https://ru.scribd.com/presentation/170488771/The-Truth-About-Human-Love-Orientations-on-Conjugal-Love-Gender-Ideology-and-Family-Legislation-pptx> [Accessed 29 June 2018]. [in Eng.]